

MÜZAKERE¹

“Camiü'l-Esanîd Üzerinden İbnü'l Cezerî'nin Biyografik Safahatı”

Dr. Hazım Said Haydar

Sayın Başkan teşekkür ediyorum.

Kıymetli katılımcılar, öncelikle Sayın Dr. Hazım Haydar'a İbnü'l-Cezerî'nin bu güzide eserini ilim dünyasına kazandırdığı ve bugün de tebliğiyle eseri güzel bir özetle bize tanıttığı için teşekkür ediyorum. Bendeniz de Yüksek Lisans çalışmamda Cezerî'nin bu kıymetli eserini elimden geldiğince incelemeye çalışmışım. Bu tebliğin müzakerecisi olarak davet edildiğim için de kendimi şanslı hissediyorum. Ayrıca, Sempozyumu düzenleyen D.İ.B. Mushafları inceleme ve Kıraat Kurulu Başkanlığına, Sempozyum Düzenleme Heyeti ve Bilim Kuruluna şükranlarımı sunuyorum.

Tespitler

Sayın Hazım Haydar'ın tebliği mukaddime, dört başlık ve sonuç bölümünden oluşmaktadır. Mukaddime bölümünde İbnü'l Cezerî'nin Camiu Esânîd'i talebesi ve damadı İbn İftihar'ın isteği üzerine yazdığını, İbnü'l Cezerî'nin “İslam Beldelerinin Okutucusu” lakabını taşıdığını ifade ediyor. İbnü'l Cezerî'nin diğer kitaplarında bulunmayan bilgileri içerdiği, talim ve taallüm konusunda, siyasetle ilgili, gittiği beldelerdeki tarihi olaylara işaret ettiğini, ilim alma yöntemleri, sıdk, adalet, sika olarak vasıflanmış alimleri aktardığını, ilme erişmede sebepler ve vesilelere tutunmanın önemine vurgu yaptığını zikrediyor. Bununla birlikte Kur'an alimlerinin ilim alma konusunda şümüllü davrandığını farklı ilimlerle meşgul olduklarını, özellikle Cezerî'nin kıraat hocalarının kimler olduğunu ve vasıflarını, aynı dönemde yaşamasına ve görüşmesine rağmen kıraat almadığı zatlara, ve tenkitçi bir tarih yazarı gibi olayları hataları ve illetleri ile birlikte verdiğini ifade ediyor. Teracimüş'Şüyuh (Hocaların hayatlarıyla ilgili bilgileri toplama) ilminin 4. Asrın başlarına kadar gittiğinden bahsediyor. Endülüs ve Batı alimlerinin bu konuda ileri seviyede olduklarını bu tarz da yazılan kitapların “**fihrist** (İbn Atıyye el Gırnatî'nin fihristi), **meşyahat** (Meşyahatı İbn Cezerî), **beramic** (Bernamec el Vâdiâşî), **esbât** (şeyh Muhammed es-Seffâri'nin sebatı) diye

---

¹ İsmail IŞIK, Sinop Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğr. Gör.

isimlendirildiğini ifade ediyor. Câmîu'l Esânîd farklı alimlerin eserlerini zikretmiş, onlar hakkında kısa bilgiler vermiştir. Kurraların isnadlarını muttasıl vermesi, müslümanların bulunduğu bölgelerin tamamını tanıtmaya açısından, tarihle ilgili bir yazım türü olması açısından ve Tabakatü'l Kurra kitapları açısından kıymetli bir arşiv olduğunu ifade ediyor.

Birinci başlık: İbnü'l Cezerî'nin Camiu Esanîd'e göre Kur'an-ı Kerîm Eğitimi Alma Yöntemleri.

Bu başlıkta, öncelikle Hz. Peygamber (s.a.v.)'e indirilen Kur'an'ı Kerim'in öğretimi ve öğretilmesi (talim taallüm) konusunda Hz. Peygamber (s.a.v.), sahabe ve tabiin başta olmak üzere günümüze kadar bu ilimle iştiğal edenlerin metod olarak **telkin, arz, sema ve rivayeti hurufu'l kıraat** yöntemlerini kullandığını, talim veren hocaların "mükettib" olarak adlandırıldığını İbnü'l Cezerî'nin de bu yöntemlerle eğitim aldığını örneklendirerek ve hocalarını belirterek eserinde bahsettiğini ifade ediyor. İbnü'l Cezerî'nin arz metodunu manzumeleri almak olarak özel bir ıstılah olarak kullandığını bahseden Haydar, sema yöntemiyle İbn Lebban'dan, İbnü's Saiğ'den okuduğunu, sema ve isma (dinleme ve dinletme) yaptığını, rivayeti huruf metodu ise çok yaygın olmamakla birlikte kullanıldığını, icaze metodunu ise farklı başlıklar altında aktarmıştır. Tam bir okuyuşla birlikte icazet verme metodunun en önemlisi olduğunu vurgulamaktadır. İbn'üs-Saiğ'e tam bir hatim yaptığını, ve bu yöntemin alimler arasında muteber olduğunu ifade ediyor. Arz ve sema olmadan verilen "icazet mücerret" yöntemini ise hafız el-Hemezi'nin yasakladığını Caberî ve İbnü'l Cezerî'nin mütebaat şartıyla (icazet verilen kimsenin Kur'an'ı Kerim'i çok iyi okuduğunu bilirse) uygun gördüğünü yine İbnü'l Cezerî'nin İbn Hacer el-Askalanî ve onun oğluna bu metodla icazet verdiğini ifade ediyor. Diğer icazet yöntemi ise hocaya çok az da olsa Kur'an'ı Kerim'den bir sure bile olsa okuyarak icazet verme yöntemi olan Cezerî'nin bütün bu yöntemleri kullandığını örneklerle açıklamıştır.

İkinci Başlık: İbnü'l Cezerî'nin Kıraat İlmindeki Hayat Hikayelerinden Bahsettiği Hocalarının Tabakaları

Sayın Hazım Haydar, bu başlıkta, İbnü'l Cezerî'nin farklı ilim dallarında temayüz etmiş hocalarından farklı metodlarla (mübaşeret, icazeten, arz, sema) ilim elde ettiğini ifade etmiş. Haydar Hazım'a göre Câmîu'l Esânîdde bütün hocalarını zikretmemiş bir kısmıyla yetinmiştir. İbnü'l Cezerî'nin kıraat hocalarını eserlerinde zikretmesi açısından 3 kategoride ele almıştır.

1. Gayetü'n-Nihâye de ve Câmiu'l Esânîdde zikrettiği hocaları ki çoğunluğu bu şekildedir.
2. Gayetü'n-Nihâye'de bahsetmeyip sadece Câmiu'l Esânîdde bahsettiği 6 tane kıraat hocasını ifade etmiş.
3. Gayetü'n-Nihâye ve Câmiu'l Esânîdde zikretmediği fakat sadece en-Neşr de zikrettiği ve "Unvan" isimli kitabı okuduğu hocası İbn Şeyracî diye meşhur olan Muhammed b. Musa b. Süleyman el-Ensarî (h.770)

Haydar Hazım'a göre İbnü'l Cezerî Câmiu'l Esânîd'de hocalarını zikrederken en yakınından yani babasından başlamış, sonrasında tarihi sıralamaya göre en önce kimden ders aldıysa onları zikretmiş, sonrasında çok az rivayet aldıkları isimler ile en sonda da icazet yoluyla ilim aldıklarını zikretmiştir.

Üçüncü Başlık: İbnü'l Cezerî'nin Camiu Esânîd'e Göre Şahsiyeti

Hazım Haydar bu bölümde, İbnü'l Cezerî'nin genel olarak hayatını değil, hayatındaki önemli noktaları, şahsiyetini oluşturan önemli etkenleri, ilim elde etmedeki çabalarından bahsediyor.

Haydar Hazım, İbnü'l Cezerî Câmiu'l Esânîd'deki ifadelerinden yola çıkarak, anne babasına çok düşkün olduğunu, onlara karşı hürmet ve saygıda kusur etmemeye çalıştığını, çok istemesine rağmen ilim elde etmek için bile onların izni olmadan yanlarından ayrılmadığını belirtmiştir. Yine Cezerî'nin ilim elde etmedeki gayret ve çalışmasını kendi hayatından verdiği kesitlerle örneklendirmiş, Cezerî'nin ilim elde etmek için görüşemediği hocasıyla ilgili de "İlim nasıl taksim edildiyse hocalar da taksim edilmiştir. Bizim nasibimize de bu zattan ilim almak nasip değilmiş" diyerek kendisini teselli ettiğini söylüyor. Cezerî'nin daha hocaları hayatta iken onların huzurunda "Kubbetü'n-Nesr'in altında ders verdiğini, Sultan ve Devlet büyükleriyle ilişkilerinin detaylarını, Sultan Bâyezit'in çocuklarının okutup arapçalarının çok iyi seviyede olduğunu belirttiğini, Câmiu'l Esânîd'e bakarak en-Neşri ve Tayyibetü'n-Neşri Bursa'da yazdığını, isnâd yaparken hocalarını aynı isimle zikretmemek için sanatlı bir şekilde künyesini ve ismini değiştirmiştir. Yine Câmiu'l Esânîd'deki bilgilerden, İbnü'l Cezerî'nin Yıldırım Bâyezit'la İstanbul kuşatmasına ve Niğbolu savaşına katıldığını, savaşın gidişatıyla ilgili pek çok kıymetli bilgiler verdiğini, Yıldırım Bâyezit ve Timur orduları arasında geçen Ankara savaşının sonucunda Osmanlı topraklarından Maverâünnehir'e yolculuğunu birinci ağızdan öğrenmiş oluyoruz demektedir.

Dördüncü Başlık: Câmiu'l Esânîd'in İbnü'l Cezerî'nin Biyografisine Katkısı:

Hazım Haydar bu bölümde başlıklar altında:

1. İbnü'l Cezerî'nin, Gayetü'n-Nihâye isimli eserinde zikretmediği hocalarını Câmiu'l Esânîd de zikrettiğini, Cezerî'nin doğumu ve Timur'a esir düştüğü ile ilgili bilgileri tashih ettini ifade ediyor. Yine en-Neşr adlı eserinde zikredilmemiş Gayetü'l İhtisar ve El-İ'lan bi'l Muhtar gibi meşhur kıraat kitaplarının bazı senetlerini zikrettiğini dile getiriyor. Diğer taraftan Gayetü'n-Nihâye de zikrettiği fakat Şeyh Salih Ebu Abdullah Muhammed b. Salih, Ebu Abdullah el-Kasrî, Muhammed b. Abdurrahman es-Saiğ el-Hanefî gibi hocalarıyla ilgili orada bulunmayan ek bilgileri Câmiu'l Esânîdde zikrettiğini,
2. İbnü'l Cezerî'nin, ilim aldığı ilk hocasının babası olduğu, Muhyiddin Abdulvehhab b. Muhammed el-Karavî el-İskenderî'nin ilim aldığı en son hocası olduğu, Ebu Abdullah b. Arefe et-Tunûsî'nin Tunus bölgesinde ilim aldığı en son hocası olduğuna dair bilgilerin Gayetü'n Nihâye isimli eserinde mevcut olmadığını, bu özel bilgilere Câmiu'l Esânîd'de yer verdiğini,
3. Câmiu'l Esânîd'in, çeşitli ilmi olay ve durumları içermesi katkısı ilim talebesi olarak sıkıntılara katlanması ve metaneti ile eğitim ve öğretim konusunda tutumları açısından İbn Cezerî'nin biyografisine katkı sağladığını,
4. İbnü'l Cezerî, ilim talebelerine ne kadar kıymet verdiğini ve özen gösterdiğini, yolculuk yaptığı halde talebe okutmaya devam etmesinden, ilim öğrenmek isteyen kimseyi geri çevirmemesinden, damadı ve talebesi olan İbn İftihar Muhammed el-Heravî el-Hanefî'nin detaylı biyografisini anlatarak, takdirlerini ve ne kadar kıymet verdiğini Câmiu'l Esânîd ile ortaya koyduğunu,
5. Câmiu'l Esânîd çerçevesinde çeşitli kitaplarla alakalı 80 den fazla başlık açan İbnü'l Cezerî'nin bazı eserleri isnâdıyla birlikte verdiğini, bazısından alıntı yaptığını, bazısının ismini vermekle yetindiğini ifade edip, bütün bunları müellifin ezberinden aktardığı düşünüldüğünde konuya ne kadar hakim olduğunu kitapların müelliflerini ne kadar iyi tanıdığını ifade ediyor.

Bu eserlerin ise;

- a. Çeşitli ilim dallarıyla ilgili olup, kıraat, tecvid, hadis, resmü'l mushaf, terâcimü'r rical, vakf ve ibtida, tarih, sarf ve nahiv ilimleriyle alakalı olduğunu,
- b. Câmiu'l Esânîd'de nn çok tercih edilen kitap isimlerinin ise; Ebul Iz el-Kalanisi'ye ait "el-İrşad fi'l-Kıraati'l Aşr", Ebu Amr ed-Dâni'nin "et-Teysir fi'l Kıraati'l Aşr", Ebu Kasım eş-Şâtîbî'nin "eş-Şatibiyyesi", Ebu Tahir el-Ensâri'nin "el-Unvan fi'l Kıraati's Seb'" olduğunu,
- c. Kıraat ilmiyle ilgili başka kaynaklarda bulmanın çok zor olduğu bazı kitaplardan çok kıymetli bilgiler verdiğini,
- d. İmam el-Beğavî'nin "Mesabihu's Sünne" kitabına İbnü'l Cezeri çok önem verdiğini, Keş şehrinde iken "Tevdîh fi Şerhi'l Mesâbîh" ismiyle 3 cilt şerh yazdığını, Herat şehrinde ve diğer şehirlerde ulema ve talebelere rivayet edip okuttuğunu dile getiriyor.

Tenkrit ve Katkılar

Sayın Dr. Hazım Haydar'ın tebliğini sistematik olarak ele aldığını müşahade ediyoruz. Metod olarak başlıklar ve alt başlıkları ile eseri bütünüyle ele almaya çalışmış, örneklerle de detaylandırmaya çalışmıştır. Örneğin ilim alma yöntemlerini zikrederken açtığı konu başlıklarında İbnü'l Cezerî'nin Câmiu'l Esânîd'i üzerinden örneklendirmelerle giderek konuyu daha müşahhas hale getirmiştir. Tebliğle alakalı olarak ifade etmeye çalıştığım tespitlerden sonra şimdi katkı mahiyetinde olan birkaç hususu sizlerle paylaşmak istiyorum.

1. Hazım Haydar, İbnü'l Cezerî'nin Câmiu'l Esânîd'i sevdiği, çok kıymet verdiği öğrencisi ve damadı İbn İftihar'ın kıraat isnadlarını yazmasıyla ilgili talebi neticesinde kaleme aldığını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte Cezerî isnâd sistemini açıklama ve eseri yazma gerekçesi olarak, bilgisine güvenen fakat tahkik ehlinden olmayan birinin isnâdla ilgili olarak hoş olmayan sözler ifade etmesini gerekçe gösterir. Cezerî: "Kendisini ilim ehlinden sayan ve akıl-zekâ sahibi olarak gören ancak tahkik ehlinden olmayan birinin Kur'an'ın kalplerde ezberlenmiş, mushaflarda yazılı olduğu, keza hadislerin kitaplarda kayıtlı olduğu ve Kur'an'ı Kerîm ve hadis ilmiyle uğraşan ve vâkıf olan kişilerin bunu bildiği gerekçesiyle Kur'an ve hadiste isnâd'a ihtiyaç olmadığını, Kur'an okutacak ve hadis rivayet edecek kişi için isnâd'da hiçbir fayda olmadığını savunduğu bilgisi bana ulaştı. Benden bu çirkin sözün fesadını açıklamam

ve doğru yöntem ve sözle bu konuda doğru/hak olan görüşe destek olmam istenilmişti bense bu isteğe: ‘İddia, anılmaya değmeyecek kadar değersiz, karşısına delil konulmayı hak etmeyecek kadar çürüktür.’ diye karşılık vermişim. Çünkü akıllı kişinin tutacağı yol batıl hezeyanlardan yüz çevirmektir. Zira eğer gündüz delile muhtaç olursa hiçbir hakikat sahih olamaz. Ancak ne zaman ki parmakla gösterilen ve bazı konularda görüşlerine dayanılan bazı kişilerin de bunu savunduğu haberi bana ulaşınca artık Rasûlullah (s.a.v.)’in **{Kim bir ilim gizlerse...}**² hadisindeki tehdidin içine girmemem için bunu açıklamak bana farz oldu.’³ demektedir.

2. Tarihi olaylar açısından oldukça kıymetli bilgiler edinmiş oluyoruz. Bana göre en önemlisi Niğbolu Savaşı ile ilgilidir. Pek çok eserde savaşın tarihi ile ilgili farklı bilgilere rastlanırken İbnü’l Cezerî bizzat savaşın şahidi olarak son noktayı koymuştur. Bu konuyu araştıran ve makale olarak kaleme alan Hakan Yılmaz’a⁴ göre İbnü’l Cezerî’nin yazdıkları ışığında, Niğbolu Savaşının kuşatma tarihinin 13 Temmuz 1396 (6 Şevval 798) savaşın meydana geldiği tarihin ise 2 Ekim 1396 (26 Zilhicce 798) olarak değiştirilmesi gerekmektedir. Erol Berber⁵ de İbnü’l Cezerî’nin bu eserinden bahsederek konuyu izah etmeye çalışmıştır. Bu tarihçileri ilgilendiren bir konu olmakla birlikte böylesine kıymetli bir bilgiyi ortaya çıkarması hasebiyle son derece önem arz etmektedir.
3. Diğer bir husus İbnü’l Cezerî’nin Câmiu’l Esânid’de verdiği bilgiler Gayetü’n-Nihâye adlı eserindeki bilgileri bazen tashih etmekte bazen de katkı sağlamaktadır. Örneğin 5. Hocası el-Hamevî’nin vefat tarihi, 6. Hocası Ahmed b. Recep es-Sülemî’nin vefat tarihleri farklılık arzeder. Yine Ebu Cafer er-Ruaynî el-Gıranî’nin Hac için yola çıkma zamanını Câmiu’l Esânidde h. 730 verirken Gaye’de 738 vermektedir. Ebi Bekir b. Halil el-Kuraşî’nin doğum tarihini Câmiu’l Esânidde 694/1294 verirken Gaye’de 674/1274 olarak vermektedir. Bu durum bazen de tam tersi olabilmektedir. Örneğin Câmiu’l Esânid’de net olmayan bir bilgiyi Gaye’deki daha detaylı bir bilgiyle netleştirmektedir. Şemsettin Ebu Bekir b. Abdullah b. Muhammed b. İbrahim El-

---

² “Kim Bir İlimden Sorulur, Oda Bunu Gizlerse Kıyâmet Günü Ateşten Bir Gem İle Gemlenir.” Farklı rivayetler için Bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/500, (10492); İbn Mâce, *Sünen-i İbn Mâce*: 24/265, s. 97.);

³ Cezerî, *Câmiu’l Esânid*, 2a-b.

⁴ Hakan Yılmaz, “Bir Görgü Şahidinin XIV. Asır Osmanlı Fetihlerine Işık Tutan Kayıtları, İbnü’l Cezerî’nin Yıldırım Bâyezit’in İstanbul Kuşatması ve Niğbolu Savaşı İle İlgili Anıları”,

⁵ Erol Berber, Niğbolu Savaşı, <http://www.kirmizilar.com/tr/index.php/tarihten/2646-nigbolu-savasi>

Muhibbi El-Makdisî'nin doğum tarihi Câmîu'l Esânîd'de 711 verilirken, Ğaye isimli eserde ise 712 senesinin Ramazanın başında bir Cuma günü doğmuştur demek suretiyle net tarih vermiştir. Bir başka örnek ise hocası eş-Şami'nin vefat tarihini, Câmîu'l Esânîd adlı eserinde 798 olarak, Ğaye de ise, 8 Cemaziyelâhir 800 olarak vermiştir. İbn Hebl'in vefatına dair Câmîu'l Esânîd'de h. 778 derken, Ğaye'de ise 779 yılını tam tarih vererek belirtmiştir. Şunu söyleyebiliriz ki Câmîu'l Esânîd ile birlikte diğer eserleri bir kat daha değer kazanmıştır.

4. Şemsettin Muhammed b. Mahmud es-Sufî Es-Sivasî, nin vefat tarihini boş bırakmıştır ki bize göre de vefat tarihi ile ilgili bir netlik yoktur. Daha önce çalışma yapan Ali Osman Yüksel Hocamız “İbnü'l Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr” adlı eserinde, Es-Sivasî'nin vefat tarihini sehven yanlış aktarmıştır. Şemsettin Muhammed b. Mahmud es-Sufî Es-Sivasî'nin vefatını Ğaye, 2/228 deki Şemsedin el-Habezî (es-Sivasî) ile karıştırmış olabileceğini düşünüyoruz. Muhammed Mutî' ise “İmam Şemsüddin İbnü'l Cezerî” adlı çalışmasında vefat tarihini 785 olarak belirtiyor. Fakat bu bilgiyi dipnot vermeden aktarmıştır. Bu yüzden tam bir netlik olmadığını düşünüyoruz.
5. Yine Cezerî, Câmîu'l Esânîd'de Sultan Bâyezî'tin çocuklarını okuttuğunu arapçalarının çok iyi seviyede olduğunu hatta kendi çocuklarından bile daha iyi arapça konuştuklarını belirtmektedir. Burdan hareketle o dönemdeki eğitimin kalitesi ve özellikle de Osmanlı Sultanlarının çocuklarının yani şehzadelerin nasıl bir eğitim aldıklarını göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Cezerî böylelikle geleceğin sultanlarını yetiştirdiği için de Selçuklular ve Osmanlı döneminde önemli bir unvan olan “hâce-i sultanîlik” payesine de sahip olmuştur.
6. İbnü'l Cezerî'nin Câmîu'l Esânîd'de geçen İskenderiye'den Antakya'ya seyahat ettiği ile ilgili bilginin Hazım Haydar tarafından Antalya olarak anlaşılması gerektiğine dair tespitine katıldığımızı ifade etmek isteriz. Kendi elinde bulunan nüsha da bunu tashih ettiğini, aynı zamanda bu bilgiyi hocası Ganim Kadduri Hamed'e de tashih ettirdiğini ifade ediyor. Coğrafi olarak da bakıldığında Antalya Konya'ya daha yakındır. İskenderiye'den yola çıkan Cezerî'nin de kendi ifadesinde batıya doğru gittiğini ifade etmektedir.

Bu duygu ve düşüncelerle kendilerinden ders aldığım hocalarım başta olmak üzere tüm saygıdeğer hocalarımı ve katılımcıları saygı ve hürmetlerimle selamlıyor beni sabırla dinlediğiniz için teşekkürlerimi arz ediyorum.